

انجمن علمی فقه‌پژای تطبیقی ایران

فصلنامه فقه‌پژای تطبیقی

The Role of Technology in the Formal Part of Criminal

Rahele Rahim¹, Akram Tajik^{*2}, Zahra Tajari Moazeni³, Ali Akbar Esmaeili⁴

1. PhD Student, Department of Criminal Law and Criminology, Gorgan Branch, Islamic Azad University, Gorgan, Iran.

2. Assistant Professor, Department of Law, Azadshahr Branch, Islamic Azad University, Azadshahr, Iran. (Corresponding Author)

3. Assistant Professor, Department of Law, Gorgan Branch, Islamic Azad University, Gorgan, Iran.

4. Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Gorgan Branch, Islamic Azad University, Gorgan, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 79-94

Corresponding Author's Info

ORCID: 0009-0000-7950-9819

TELL: +981735722223

Email: akram.tajik@iau.ac.ir

Article history:

Received: 15 Nov 2024

Revised: 22 Jan 2025

Accepted: 04 Mar 2025

Published online: 22 Jun 2025

Keywords:

*Electronic Proceedings,
Technology, Supervision,
Punishment, Criminal Law.*

ABSTRACT

One of the sensitive and important topics in the formal rules of legal systems is the discussion of evidence and how to cite and accept them to prove or reject private or criminal claims. In a way that it can be rightly said that without evidence, it is not possible to prove the claim. Now, with the expansion of information technology in all aspects of human life, it cannot be claimed that the use of technology in the execution of prison sentences or the documents and documents resulting from the functions of this technology have no place to prove claims about it. The aim of the current research is to investigate the reliability of electronic evidence, the necessity of using technological tools in the control and execution of the punishment of those sentenced to imprisonment, the harms of implementing this method and how electronic controls of those sentenced to imprisonment are written in a descriptive and analytical method. The results show that in Iran's criminal law, electronic surveillance is unprecedented, and for the first time, this measure has been considered in the new Islamic Penal Code and the Criminal Procedure Law in compliance with French law. Therefore, all kinds of electronic evidence in The format of documents, testimony can be among the effective technologies in the approach of technological reform and revision in the case of proceedings with technology along with electronic monitoring instead of imprisonment.

This is an open access article under the CC BY license.

© 2025 The Authors.

How to Cite This Article: Rahim, R; Tajik, A; Tajari Moazeni, Z & Esmaeili, AA (2025). "The Role of Technology in the Formal Part of Criminal". *Journal of Comparative Criminal Jurisprudence*, 5(2): 79-94.

انجمن علمی فقه‌های تطبیقی ایران

فصلنامه فقه‌های تطبیقی

www.jccj.ir

فصلنامه فقه‌های تطبیقی

دوره پنجم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۴

جایگاه فناوری در بخش شکلی حقوق کیفری

راحله رحیمی^۱، اکرم تاجیک^{۲*}، زهرا تجری مؤذنی^۳، علی‌اکبر اسمعیلی^۴

۱. دانشجوی دکتری، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد گرگان، دانشگاه آزاد اسلامی، گرگان، ایران.

۲. استادیار، گروه حقوق، واحد آزادشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، آزادشهر، ایران. (نویسنده مسؤول)

۳. استادیار، گروه حقوق، واحد گرگان، دانشگاه آزاد اسلامی، گرگان، ایران.

۴. استادیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد گرگان، دانشگاه آزاد اسلامی، گرگان، ایران.

چکیده

یکی از مباحث حساس و مهم در قوانین شکلی نظام‌های حقوقی، بحث ادله و نحوه استناد و پذیرش آن‌ها جهت اثبات یا رد دعای خصوصی یا جزایی می‌باشد، به‌نحوی که به حق می‌توان گفت بدون وجود دلیل، اثبات ادعا ممکن نیست. حال با گسترش حوزه فناوری اطلاعات در تمام شئون زندگی انسان‌ها، نمی‌توان ادعا کرد کاربرد فناوری در اجرای مجازات حبس و یا اسناد و مدارک ناشی از کارکردهای این فناوری، جهت اثبات دعوی راجع به آن هیچ جایگاهی ندارد. هدف از پژوهش حاضر بررسی قابلیت استنادپذیری ادله الکترونیک، لزوم استفاده از ابزارهای فناورانه در کنترل و اجرای مجازات محکومان به حبس، آسیب‌های اجرای این روش و چگونگی کنترل‌های الکترونیکی محکومین به حبس است که به روش توصیفی - تحلیلی نگارش گردیده است. نتایج نشان می‌دهد در حقوق کیفری ایران، نظارت الکترونیکی مسبوق به سابقه نبوده و برای نخستین بار این تدبیر در قانون جدید مجازات اسلامی و قانون آیین دادرسی کیفری به تبعیت از حقوق فرانسسه در نظر گرفته شده است، از همین روی انواع ادله‌های الکترونیک در قالب اسناد، شهادت می‌تواند از جمله فناوری‌های مؤثر در رویکرد اصلاح و بازنگری فناورانه در قبال رسیدگی‌های توأم با فناوری در کنار نظارت الکترونیک به جای حبس باشد.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۷۹-۹۴

اطلاعات نویسنده مسؤول

کد ارکید: ۹۸۱۹-۷۹۵۰-۰۰۰۹-۰۰۰۹

تلفن: +۹۸۱۷۳۵۷۲۲۲۲۳

ایمیل: akram.tajik@iau.ac.ir

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۲۵

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۳/۱۱/۰۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۱۴

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۴/۰۱

واژگان کلیدی:

دادرسی الکترونیک، فناوری، نظارت،

مجازات، حقوق کیفری.

خوانندگان این مجله، اجازه توزیع، ترکیب مجدد، تغییر جزئی و کار روی حاضر به صورت غیرتجاری را دارند.

© تمامی حقوق انتشار این مقاله، متعلق به نویسنده می‌باشد.

مقدمه

به‌طور کلی می‌توان گفت فناوری حقوقی شامل هر ابزار یا روشی که انسان یا مؤسسه حقوقی یا دولت و نظام قضایی است که یک کشور به‌کار می‌گیرد تا چالش‌ها و نیازهای حقوقی یا تبعات حقوقی یک فرآیند را برطرف کند. طولانی شدن روند دادرسی و نامعلوم‌بودن عوامل مؤثر و تعیین میزان تأثیر هر یک از عوامل، یکسان عمل‌نشدن آیین دادرسی در سراسر کشور و سلیقه‌ای عمل کردن آن، گم‌شدن اوراق برخی از پرونده‌ها و ناتوانی در تهیه گزارش‌های مختلف مورد نیاز مدیران عالی قوه قضاییه، از جمله ضعف‌های سیستم فعلی به شمار می‌رود. همه جوامع از طولانی‌شدن روند رسیدگی به پرونده‌ها و تحقق عدالت دیر هنگام بیزارند. استفاده از تکنولوژی و دانش روز به‌منظور سرعت در روند دادرسی بسیار مؤثر است. مثلاً در صورت وجود یک شبکه ملی اطلاع‌رسانی حقوقی، قاضی یک پرونده می‌تواند با کمک یک دستگاه رایانه استعلام نماید و در نتیجه از صرف زمان به مدت چند ماه جلوگیری شود. سند جامع دولت الکترونیک که قرار است از مراجعات مردم به دستگاه‌ها و سازمان‌ها جلوگیری کرده و طبق آن خدمات به‌صورت یکپارچه و دیجیتالی ارائه شود، با محوریت سیاست‌های کلی نظام و با توجه به اسناد بالادستی موجود در برنامه‌های توسعه و زیرساخت‌های موجود تدوین شده است. نقشه جامع دولت الکترونیک در نظر دارد تمامی خدمات مورد نیاز که هم‌اکنون مردم برای انجام دادن آن براساس نوع کار مجبور به مراجعه به چندین دستگاه و سازمان و دریافت تأییدیه‌های متعدد هستند را به‌صورت یکپارچه ارائه دهد تا از هدر رفتن سرمایه‌های ملی جلوگیری شود. نقطه آغازین این تحول را در قانون برنامه پنجم توسعه مصوب پانزدهم دی‌ماه ۱۳۸۹ مجلس شورای اسلامی که شامل ۹ فصل، ۲۳۵ ماده و ۱۹۲ تبصره است که در ۶ فصل و ۱۰ ماده از این قانون به فضای مجازی و اینترنت پرداخته شده است. از مهم‌ترین حقوق متهم، ممنوعیت توسل به شکنجه، اجبار یا اکراه در تحقیقات می‌باشد. این موضوع در اصل ۳۸ قانون اساسی، ماده ۵۷۸ قانون مجازات اسلامی، ماده ۴ قانون آیین دادرسی کیفری و بندهای ۶، ۷ و ۹ قانون

احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی تأکید شده است.

اکنون سؤال این است که اگر محاکمه از طریق ویدئوکنفرانس یا وسائل الکترونیکی باشد، قاضی پرونده چگونه متوجه می‌شود که اقرار متهم تحت فشار نبوده است؟ از طرفی، قاضی باید قبل از اقرار مطمئن شود که متهم از ماهیت اتهام و مجازات مربوطه آگاه است. درحالی‌که رسیدن قاضی به این اطمینان، در ویدئوکنفرانس مشکل خواهد بود. از طرف دیگر در حقوق ایران به‌موجب اصل ۳۲ قانون اساسی و مواد ۵ و ۴۶ قانون آیین دادرسی کیفری تفهیم اتهام، موضوعی ضروری است و نیز قانع‌شدن قاضی در این‌که متهم به درستی از موضوع اتهام (قبل از اقرار) آگاه گشته، امری ضروری است، لذا با وجود ویدئوکنفرانس این امور با مشکل مواجه خواهند شد.

علاوه بر چالش‌های حقوقی یادشده، دادرسی الکترونیکی در ایران با چالش‌های فنی و اجرایی متعددی نیز روبه‌روست. تاکنون دادگاه الکترونیک به‌صورت سراسری و فراگیر به علت فراهم‌نبودن زیرساخت‌ها و یا بستر مناسب ایجاد نشده است. قوه قضاییه به‌منظور پیاده‌سازی دادگاه الکترونیک با مشکلاتی نظیر: کمبود آگاهی و آموزشی همگانی مسائل ساختاری (هزینه‌بر و زمان‌بر بودن دادرسی الکترونیکی) و فقدان امنیت لازم و عدم دسترسی به اینترنت پرسرعت مواجه می‌باشد. در این تحقیق در تلاش هستیم به این پرسش اساسی که تأثیر فناوری در سیاست‌های تقنینی، اجرایی و قضایی چگونه توانسته چالش‌های رسیدگی و اجرای دادرسی‌های کیفری را مرتفع سازد، پاسخ دهیم. همچنین به بررسی مفاهیم دادرسی الکترونیک، انواع ادله الکترونیک و مصادیق مرتبط با حقوق مجرمین و تأثیر اجرای فناوری در حقوق شکلی کیفری بپردازیم.

۱- تعریف ادله الکترونیک

در فرهنگ لغت راهنما از معانی دلیل تفسیر شده است که قانون‌گذار در قانون آیین دادرسی مدنی در ماده ۱۹۴ دلیل را راهنمایی برای اثبات یا دفاع توسط اصحاب دعوا دانسته است، اما آنچه در این مقاله بدان پرداخته شده، واژه دلیل

مطابق با ماده ۱۲۸۵ سند محسوب نمی‌گردد و صرفاً به‌عنوان شهادت‌نامه اعتبار قانونی خواهد داشت، پس می‌توان از سیاق عبارات ماده چنین استنباط کرد که شهادت‌نامه الکترونیکی نیز ویژگی‌های شهادت‌نامه توصیف‌شده در قانون را داشته و اعتبار آن برای ارائه به دادگاه محرز نمی‌باشد، پس به‌لحاظ شکلی نمی‌توان گفت که یک شهادت‌نامه الکترونیکی هم معتبر و قابل ارائه به دادگاه باشد (رستگار، ۱۳۹۹: ۴۴).

از دیگر ادله الکترونیکی می‌توان به اقرار به‌عنوان ادله‌ای در رسیدگی‌های الکترونیکی اشاره کرد که در ماده ۱۲۵۹ قانون اقرار را ادعای به حق برای غیر و به ضرر خود تفسیر کرده است. از این‌روی ادله‌های الکترونیکی که از طرف یکی از اصحاب دعوی به دادگاه ارائه می‌شود، در قالب اقرار پذیرفته می‌شود، لذا این دسته از اقرارها با ماهیت الکترونیکی به‌عنوان مستند قابل قبول است. نتیجه و تحلیل این قانون بدین شرح است که هر نوع اقرار الکترونیکی علیه خود و به نفع دیگران که از طرق الکترونیکی ارسال می‌گردد، به‌عنوان اقرار قابل قبول هست. شهادت شهود در تمامی نظام‌های حقوقی به عنوان یکی از مهم‌ترین ادله اثبات جرم مطرح است و با توجه به گستره تکنولوژی امکان ادای شهادت به‌صورت غیرفیزیکی هم مهیا شده است. امروزه این شیوه از سه راه می‌تواند صورت بگیرد:

- صفحه نمایشگر: شیوه‌ای که به‌موجب آن، در یک طرف از دادگاه، شاهد قرار دارد که یک صفحه نمایشگر و میکروفون جلوی او قرار داشته و شرکت‌کنندگان در دادرسی را می‌بیند و در طرف دیگر قاضی و هیأت منصفه حاضر بوده که با او به گفتگو می‌پردازند.

- کنفرانس تلفنی: در این روش دادگاه به‌صورت زنده با شاهد یا متهم تماس تلفنی - بدون تصویر - برقرار کرده و به دعوا و شهادت از این راه رسیدگی می‌کند.

- نوار ویدئویی: این روش اصولاً برای ارائه ادله‌ای همانند شهادت کاربرد دارد. در این روش شاهد، صدا و تصویر ضبط شده و پخش به‌صورت غیرزنده است.

الکترونیک است که در قالب پیام‌های الکترونیکی به‌عنوان مستندات پرونده در روند رسیدگی مورد ثبت سیستمی قرار می‌گیرد. ماده ۲ قانون تجارت الکترونیک به تعریف پیام‌هایی در قالب داده که به‌عنوان ادله در سامانه ثبت می‌گردند، اشاره کرده است این تعاریف با بهره‌گیری از قانون نمونه تجارت الکترونیک آنسیرال، قانون تجارت الکترونیک و استنادپذیری ادله الکترونیک در ماده ۴۷ آیین‌نامه قانون تجارت الکترونیک مصوب ۱۳۹۳ به‌کار رفته است. در این تعریف ادله‌های الکترونیک شامل تمامی ابزارهای الکترونیک همچون تلگرام، انواع ابزارهای نوری، تلکس و پوشه‌های صوتی تصویری به عنوان ادله الکترونیک محسوب شده و قابلیت بهره‌برداری دارد. از تفسیر ماده ۱۲ قانون تجارت الکترونیک چنین برمی‌آید که تمامی داده‌های الکترونیک در هر قالبی قابلیت ثبت و بهره‌برداری به‌عنوان ادله را دارد. احسای کلماتی همچون امضای الکترونیک، داده‌های عادی و مطمئن در تفسیر این قانون به استناد بر سایر ادله‌های الکترونیک که در ذیل مفاد ۱۳ و ۱۴ قانون تجارت الکترونیک آمده، مورد نظر قانون‌گذار است و دامنه شمول ادله الکترونیک تمامی داده‌های الکترونیک را دربر می‌گیرد (شهبازی‌نیا و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۱). انواع ادله‌های الکترونیک در قالب اسناد، شهادت می‌تواند از جمله فناوری‌های مؤثر در رویکرد اصلاح و بازنگری فناوریانه در قبال رسیدگی‌های توأم با فناوری است. در ماده ۱۲۸۴ قانون مدنی هر نوع نوشته‌ای که بتوان از آن به‌عنوان مستند استفاده کرد در قالب ادله الکترونیک قابل پذیرش است و حتی نوشته‌های مکتوب صرفاً نباید روی کاغذ باشند تا به‌عنوان ادله الکترونیک بتوان از آن‌ها استفاده کرد، بلکه هر نوع نوشته‌ای را حتی در قالب انواع عکس، نوار و ویدئو می‌توان به‌عنوان ادله الکترونیک پذیرفت. در ماده ۱۴ از قانون تجارت الکترونیک از انواع داده‌ها در قالب‌های مختلف به‌عنوان دلیل الکترونیک و مستند یاد شده است، از جمله شهادت که در تعریف مضیق آن به ارائه اخباری گفته می‌شود که شخص ثالثی غیر از اصحاب دعوی به سود یکی از اصحاب دعوی و به زیان طرف دیگر دعوی به دادگاه نزد قاضی ارائه می‌دهد. نکته حائز اهمیت در روند رسیدگی چنین برمی‌آید که شهادت‌نامه برای استناد قابل فرض نیست و

نیز ضعف شهادت الکترونیکی صوتی در اصالت و صحت انتساب آن به شاهد است. برخی دیگر از حقوق دانان با استنباط از ماده ۱۷۶ قانون مجازات اسلامی استدلال می‌کنند: «در صورتی که اصالت و صحت انتساب آن به شاهد احراز شود، مانعی در پذیرش آن حداقل برای کسب اطلاع بیشتر و به‌عنوان یک اماره برای دادگاه نباشد.» به نظر می‌رسد از میان این دو دیدگاه، دیدگاه دوم درست‌تر باشد، زیرا این موضوع با ماده ۶۵۹ قانون آیین دادرسی کیفری سازگارتر است. ماده مذکور مقرر می‌دارد: «برای استفاده از سیستم‌های ویدئوکنفرانس با احراز هویت، اعتبار اظهارات اصحاب دعوی و اخذ شهادت از شهود پرونده و نظرات کارشناسی اقدام به ثبت سوابق می‌کنند.» از اطلاق عبارت سایر سامانه‌های ارتباطات الکترونیکی چنین برمی‌آید که مقنن همه وسایل ارتباطی را قبول داشته، به شرط آن‌که برای دادگاه اصالت و صحت انتساب آن‌ها به شاهد احراز شود. این استدلال از آن جهت که به‌صراحت در آیین‌نامه اجرایی حمایت از شهود، به شهادت از طریق صوت نیز اشاره شده، قوت بیشتری می‌گیرد. از این رو باید برای دادگاه مشخص شود که شخصی که ادعا شده شهادت کتبی و یا صوتی - تصویری زنده و یا ضبط‌شده به‌عنوان شاهد دعوا و حتی صوتی، شهادت وی منتسب به او است. تبصره ۲ ماده ۲۰۴ قانون آیین دادرسی کیفری: «در صورتی که دلیل پرونده منحصر به شهادت شهود و مطلعان نباشد، تحقیق از آن‌ها می‌تواند به‌صورت الکترونیکی و به رعایت مقررات راجع به دادرسی الکترونیکی به‌عمل آورد.» ماده ۱۳ آیین‌نامه اجرایی حمایت از شهود و مطلعان مصوب ۱۳۹۲: «در راستای اعمال بند «پ» ماده ۲۱۴ قانون، مقام قضایی می‌تواند از طریق هر وسیله‌ای که امکان دیدن و شنیدن هم‌زمان صوت و تصویر یا صرف شنیدن صوت شاهد یا مطلع باشد، اظهارات آن‌ها را استماع نماید» (رهبری، ۱۳۹۵: ۶۲).

ماده ۱۴ آیین‌نامه اجرایی حمایت از شهود (در صورت اثبات صحت انتساب شهادت از راه دور به شاهد، این شهادت در صورتی که دیگر شرایط شاهد و شهادت را داشته باشد، حسب مورد شهادت شرعی محسوب شده و اعتبار شهادت شرعی را خواهد داشت)، اما مطابق ماده ۱۷۶ قانون مجازات اسلامی، در صورتی که یکی از شرایط گفته‌شده را نداشته باشد،

در عمل کشورهای مختلفی از این شیوه بهره برده‌اند. برای مثال دادگاه‌های آمریکا از کنفرانس ویدئویی، نوار ضبط شده و مانیتور صفحه نمایش در بسیاری از دادگاه‌ها استفاده می‌کنند، حتی برخی دادگاه‌های سوئد اعتقاد دارند: «تفاوت عملی چندانی میان این نوع شهادت با شهادت زنده وجود ندارد» در سطح دادگاه‌های بین‌المللی نیز استفاده از شهادت از طریق ویدئوکنفرانس برای نخستین بار در سال ۱۳۶۳ میلادی - در قضیه تادیچ ۳ در دادگاه‌های بین‌المللی کیفری یوگسلاوی سابق - اتفاق افتاد، اگرچه دادگاه در این زمینه مقرر خاصی در اساسنامه نمی‌دید، با این حال به سبب شرایط غیرمعمولی که در حین رسیدگی وجود داشت، دیوان با یک رویکرد انعطاف‌پذیر تلاش کرد تا در راستای اجرای عدالت، فرصت ارائه ادله از این راه را فراهم کند (Zakli, 2018: 52). مواد ۱۶۱ و ۱۸۶ قانون مجازات اسلامی شرایط ماهوی اعتبار شهادت شهود به‌طور الکترونیکی را به‌نحو مطلق به‌عنوان دلیل موضوعی شرعی و ماده ۱۶۲ همان قانون به‌عنوان اماره قضایی همراه با سایر قرائن برای تحقق علم قاضی پذیرفته‌اند. مواد ۲۱۴ و ۲۰۴ قانون آیین دادرسی کیفری نیز به ارزش شهادت شهود از راه دور به‌واسطه تجهیزات الکترونیکی استناد کرده، در حالی که در ماده اخیرالذکر ارزش شهادت شهود را از راه تجهیزات مزبور مشروط به این امر دانسته است که تنها دلیل مستند پرونده نباشد. فرضیه این است که مواد ۱۸۶ و ۲۱۴ ناظر به موردی است که شهادت واجد شرایط شرعی و قانونی باشد و در این صورت امری موضوعی تلقی و برای اثبات جرم واجد ارزش قضایی است، اما اگر فاقد شرایط مزبور باشد، ماده ۲۰۴ حاکم بوده و به‌عنوان قرینه‌ای به‌همراه سایر قرائن فقط می‌تواند موجب تحقق علم قاضی شود (زیبر، ۱۳۸۳: ۷۳).

قانون مجازات اسلامی در ماده ۱۸۶، شهادت از راه دور را به صورت کتبی غیرالکترونیکی و یا به‌صورت شهادت الکترونیکی کتبی، صوتی - تصویری زنده و یا صوتی - تصویری ضبط‌شده برای ارائه دادگاه در نظر گرفته است. در این ماده، قانون‌گذار شهادت صوتی را ذکر نکرده است که برخی این را نشان از نپذیرفتن شهادت صوتی الکترونیکی به‌عنوان شکل معتبر انجام شهادت از راه دور دانسته و علت آن

باید پذیرفت. با این شیوه می‌توان اصلت اقرار صوتی را در محکمه مورد استناد قرار داد. پذیرش اقرار صوتی در ماده ۱۲۸۰ قانون مدنی و ماده ۱۲ قانون تجارت الکترونیک اقرار را به‌عنوان ادله در رسیدگی‌های قضایی پذیرفته است، به شرطی که اصلت ادله الکترونیک توسط استفاده‌کننده مورد اثبات قرار گیرد. به‌عنوان نمونه متهم با ادله صوت یا فیلم اقرار به جرم می‌کند. در این صورت این اقرار در صوت یا فیلم در صورت اثبات صحت آن، اگرچه می‌تواند زمینه تحصیل علم قاضی را فراهم گرداند و مستندی برای صدور رأی با علم قاضی شود، علاوه بر آن می‌تواند به‌عنوان اقرار حکمی نیز مورد استفاده قرار گیرد. به‌عنوان نمونه در آرای صادره از شعبه ۲۷ دیوان عالی کشور (رأی شماره ۱۰۷۴-۱۳۷۱/۱۱/۱۲) چنین تصریح شده که آن‌چه می‌تواند به‌عنوان مستندی برای علم قاضی استفاده گردد، غالباً اقرار متهم در اداره آگاهی و بازپرسی خواهد بود، لذا علم حاصل از اقرار، حکم اقرار را خواهد داشت و انکار بعد از آن اسقاط‌کننده حد است (عالی‌پور، ۱۳۹۵: ۱۲۱). پیام‌هایی که در قالب متن بین افراد تبادل می‌شود. همچنین اتاق‌های چت روم که امکان ارتباط زنده میان افراد را موجب می‌سازد با استناد به ماده ۶ از قانون تجارت الکترونیک محتوای چت روم‌ها را می‌توان حسب اوضاع و احوال به‌عنوان نوشته‌های الکترونیکی عادی یا اماره قضایی توسط قاضی مورد استفاده قرار گیرد، مورد توجه قرار دارد. برای اثبات این ادعا لزوم ثبت نشانی نامه الکترونیکی متهم و بررسی محتوای نامه‌های ارسالی و دریافتی وی می‌تواند به‌عنوان دلیل، انتساب مکالمات و عکس‌ها و فیلم‌های رد و بدل شده از ناحیه متهم قابل طرح و اسناد در دادگاه است. محتوای پیامک‌ها یک سند الکترونیکی محسوب شده و به‌عنوان دلیل در امور حقوقی قابلیت استناد در محاکم را دارد و بار اثباتی آن همانند سایر اسناد ارزیابی از مقررات خاصی قابلیت استناد را دارد. پیامک‌هایی که توسط مردم به یکدیگر ارسال می‌شود، به‌عنوان سند عادی قابلیت استناد دارد و اثبات برخی از جرایم با پیامک به‌عنوان اماره قضایی نه به‌عنوان دلیل می‌تواند مورد استناد برای علم قاضی قرار گیرد (علی‌اکبری، ۱۳۹۶: ۵۷).

در این صورت نیز توسط دادگاه استماع و تحت عنوان اماره قضایی برای تحقق علم قاضی مورد استفاده قرار می‌گیرد. نداشتن خصومت با طرفین یا یکی از آن‌ها، عدم اشتغال به تکدی و ولگردنبودن نیز از شرایط شهادت است (رحمانیان، ۱۳۹۰: ۳۸).

۱-۱- قابلیت استنادپذیری اقرار به جرم در صوت یا فیلم

امروزه فناوری این امکان را فراهم نموده است که وسایلی که هم صدا و تصویربرداری یا فیلم‌برداری را انجام می‌دهند، بسیار با کیفیت‌تر از دوربین‌های قدیمی باشند با این وجود نرم افزارهایی وجود دارند که بتواند این فیلم‌ها یا عکس‌ها را ویرایش نمایند. بعضی از این نرم‌افزارها به‌صورت حرفه‌ای ویرایش می‌نمایند که چشم انسان قادر به تشخیص نمی‌باشد، اما اگر ویرایش به‌صورت غیرحرفه‌ای صورت بگیرد، قابلیت تشخیص وجود دارد.

برای این‌که تصاویر به‌دست‌آمده قابلیت استناد را داشته باشد، شش شرط لازم است:

- ۱- ابزارهای رایانه ای مورد استفاده باید دارای استانداردهای لازم باشد؛ ۲- از نیروی ماهر استفاده شده باشد؛ ۳- در مورد اطلاعات ورودی و خروجی ضوابط لازم رعایت شده باشد؛ ۴- نرم‌افزار مورد استفاده قابل اعتماد باشد؛ ۵- ابزارها به درستی برنامه‌ریزی شده و درست کار کنند؛ ۶- تصویر مدارک اصلی که از آن فیلم یا عکس گرفته‌شده خود محل تردید نباشد.

در حقوق ایران، قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲ هجرت داده پیام را در هر قالبی که باشد، پذیرفته است و برای تعیین میزان اعتبار حقوقی آن شرایطی را معین کرده است، اما در امور کیفری در مورد سندیت این تولیدات صریحاً در قانون اشاره‌ای نشده است، اما می‌توان در مقام تحقق اماره قضایی یا علم قاضی به آن‌ها اشاره کرد. هرگاه اقرار در قالب فیلم ضبط‌شده یا زنده به‌عمل آمده باشد، می‌توان مطمئن‌بودن آن را اثبات کرد، همان‌گونه که در ماده ۱۲۸۰ قانون مدنی آمده «اقرار کتبی در حکم اقرار شفاهی است» اقراری را که در قالب داده پیام یا سوابق الکترونیکی مطمئن به‌عمل می‌آید را

۲-۱- تفاوت دلیل الکترونیکی و دلیل سنتی

۱- برخلاف اسناد کاغذی که محتوای آن‌ها قابل مشاهده می‌باشد، تبدیل کردن سابقه الکترونیکی به کاغذی به تنهایی نمی‌تواند نشانه تمام آن اطلاعاتی باشد که در قالب الکترونیکی قابلیت بهره‌برداری دارد و برای مثال چاپ یک نامه الکترونیکی، تأییدیه وصول مشخصات رایانه و نرم‌افزار که از آن برای نامه استفاده شده و حتی سایر مسائل فنی مشخص نیازمند تحقیقات رایانه ای است.

۲- در اسناد کاغذی تغییرات از قبیل تراشیدگی آشکار می‌شود، اما در اسناد الکترونیکی تشخیص آن کمی مشکل‌تر است.

۳- داده‌های رایانه‌ای در مقایسه با مدارک کاغذی بیشتر در معرض دسترسی غیرمجاز قرار می‌گیرند، زیرا ممکن است از طریق اینترنت برای افراد مختلف قابل دستیابی باشد.

۴- امکان استفاده چند نفر از یک رایانه وجود دارد و امکان انتساب دادن اطلاعات به کاربران دارای اشکال خواهد بود.

۵- فشرده‌سازی و ذخیره‌سازی داده‌های الکترونیک از ویژگی‌های بارز جهت بایگانی آسان‌تر داده‌ها است و همین موضوع سبب مصرف کمتر کاغذ خواهد شد.

۶- برخلاف اسناد کاغذی دلیل الکترونیک قابلیت لمس ندارد و از این جهت به آسانی قابلیت دستیابی را ندارد، بلکه صرفاً از طریق نرم‌افزارهایی که آن را ایجاد نموده است، قابل خواندن می‌باشد.

۷- دلایل الکترونیک، تقریباً هیچ زمانی از بین نمی‌روند اگر چه اغلب کاربران تصور می‌نمایند که با فرمان (Delet) پوشه از بین می‌رود، اما نسخه حذف‌شده تقریباً همیشه قابل بازیابی می‌باشد.

۸- در اسناد کاغذی امضا یا اثرانگشت ذیل سند مثبت انتساب سند به صادرکننده هویت وی است و در صورت انکار سند به آسانی می‌توان تطابق خط و امضا از طریق کارشناس اثبات نمود و اصالت سند را ثابت کرد، اما در اسناد الکترونیک این امکان وجود ندارد (عشق‌پور و اکبرپور، ۱۳۹۵: ۲۱).

۲- لزوم استفاده از ابزارهای فناورانه در کنترل و اجرای مجازات محکومان حبس

بازپروری و اصلاح از دلایل و اهداف ایجاد زندان برای مجرمان است، اما نتایج نشان می‌دهد زندان‌ها نتوانسته‌اند اهداف اصلاح و بازپروری را به‌درستی در قبال زندانیان انجام دهند. باتوجه به توجیه‌پذیر بودن مجازات حبس برای دسته‌ای از جرایم کیفری نمی‌تواند مجازات حبس را به‌طور کامل حذف نمود و علاوه بر ایران در سایر کشورها نیز ما شاهد مجازات حبس برای برخی از جرایم هستیم. در حال حاضر شاهد بسیاری از جایگزین‌های حبس در جرایم مختلف هستیم، البته توجه به تناسب جایگزین‌های حبس باتوجه به نوع جرایم نیازمند اصلاحات ساختاری در توسعه جایگزینی سایر اقدامات تنبیهی به جای مجازات حبس هستیم (خزایی، ۱۳۷۶: ۱۲۱). در دهه‌های اخیر شاهد استفاده از فناوری‌های مدرن الکترونیکی برای کنترل و مراقبت از محکومین مجازات‌های مستوجب حبس هستیم. کاربردهای فناوری علاوه بر پیشگیری از وقوع جرایم در اجرای مجازات‌های حبس نیز کاربرد وسیعی پیدا کرده است. باتوجه به حجم وسیع پرونده‌ها و تعداد محکومین به حبس در آینده نزدیک نیازمند استفاده از کاربرد فناوری و ابزارهای نوین مختلف برای نظارت بر محکومین در سامانه‌های دادرسی‌های کیفری هستیم (Jallavi et al, 2014: 118). در میان جایگزین‌ها بسیار زیادی که برای مجازات حبس برشمرده‌اند ابزارهای نوین جهت کنترل و نظارت بر محکومین به مجازات حبس توانسته را گشایی برای تأثیر مجازات‌های بازدارنده در حوزه جرایم کیفری باشد. از جمله راهکارهای نوین در کنترل زندانیان با آزادی مشروط استفاده از فناوری‌ها برای کنترل آن‌ها است که توانسته ضمانت اجرایی برای مجازات‌های مشمول حبس باشد (عشقی‌نژاد، ۱۳۹۰: ۹۱).

۲-۱- آسیب‌های اجرای مجازات حبس

آسیب‌های زندان به‌طور جدی و غیرقابل جبرانی متوجه شخص محکوم و علاوه بر او متوجه خانواده و جامعه نیز خواهد شد. نتایج نشان می‌دهد آسیب‌های وارده بر خانواده محکوم و جامعه تأثیری در بازدارندگی مجازات حبس برای زندانی ندارد. آسیب‌های مؤثر در وضعیت مجرمان به مجازات

شغلی محکوم هستیم. نگاه جامعه به افراد دارای محکومیت زندان نیز تأثیر نامطلوبی در برگشتن این افراد به دامن اجتماع و شغل قبلی آن‌ها دارد.

۲-۱-۶- آموختن انجام جرایم: در زندان‌ها شاهد حضور افراد خطرناکی هستیم که با تشکیل دادن گروه‌هایی سعی در آموزش دادن انواع جرایم و تشویق به ارتکاب آن‌ها پس از سپری شدن دوره محکومیت هستیم که این امر خود می‌تواند در بازدارندگی مجازات حبس تأثیرگذار است و ما شاهد انجام دوباره جرایم‌های جدید از سوی محکومان حبس هستیم که این بار در قالب‌های باندهای سازمان‌یافته اقدام به هدایت افراد در خارج از زندان می‌کنند. متأسفانه شاهد اصلاح و بازگشت زنداندانیان پس از گذراندن دوران محکومیت آن‌ها در اغلب موارد نخواهیم بود که دلیل آن پیش‌تر به آموزش دیدن در محیط زندان به ارتکاب دوباره جرایم و بعضاً با برنامه‌های از قبیل طراحی شده در داخل زندان و از سوی مجرمان خطرناک هستیم (حبیب‌زاده، ۱۳۹۰: ۴۹).

۲-۱-۷- ازدحام زندانیان: ازدحام زندانیان سبب شده است که مسؤولان زندان‌ها بسیاری از بخش‌های عمده از توان مادی و معنوی سیستم را صرف مسائلی مانند تغذیه، امنیت و بهداشت زندانیان می‌کنند و برای اصلاح و بازپروری زندانیان، که رسالت اصلی آن‌ها است، نیرو و انگیزه‌ای ندارند. به دلیل نبود فضای اصلاحی کارآمد در زندان، زندانیان با سابقه اقدام به آموزش به سایر زندانیان می‌کنند و تجارب خودشان را در ارتکاب جرم به یکدیگر منتقل می‌کنند و زندانیان آماتور را نیز به بزهکاران حرفه‌ای بدل می‌کنند. زندان‌های پرجمعیت و طبقه‌بندی‌نشده سبب می‌شود محیطی فراهم گردد تا بزهکاران نسبت به یکدیگر همبستگی پیدا کرده و سرآغاز شروع به جرایم جدیدی را رقم می‌زند (حسین‌زاده و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۰۷). متأسفانه بارها شاهد زندانیانی هستیم که به‌رغم انجام یک فقره جرم محکوم به حبس شده‌اند، اما به دلیل شرایط نامناسب زندان‌ها که بازدارندگی‌های لازم را برای محکومین ایجاد نمی‌کند، مجدد این مجرمان پس از آزادی با جرایم متعدد و سنگین‌تری که یادگیری ارتکاب آن‌ها را از زندان‌ها آموخته‌اند، مجدد محکوم به بازگشت به زندان‌ها

حبس به شرح زیر مورد اشاره قرار می‌گیرد: آسیب‌های جسمی بر محکوم در زندان‌ها به دلیل نبود امکانات تشخیصی و درمانی کافی و مناسب شاهد امراض گوناگون در میان زندانیان هستیم.

۲-۱-۱- آسیب‌های روحی بر محکوم به زندان: بیشترین نوع آسیب‌های روحی از نوع افسردگی و سایر اختلالات روحی و روانی است، به‌خصوص افرادی که به‌طور ژنتیکی پیش زمینه‌های بروز اختلالات روحی و روانی را دارند، در میان زندانیان شایع‌تر است. علاوه بر زندانیان، شاهد انواع معضلات روحی و روانی ناشی از دوری محکومین به حبس در میان خانواده‌های آنان هستیم که می‌تواند سرآغاز بسیاری از ناهنجاری‌ها و بزهکاری‌ها را نیز برای خانواده محکوم به حبس ایجاد نماید.

۲-۱-۲- آسیب‌های ناشی از نبود یا کمبود بهداشت: در زندان‌ها شاهد انواع بیماری‌های پوستی، حساسیت‌های آلرژیک، ایدز، هیپاتیت، عفونی، بیماری سل و سایر بیماری‌های تنفس به علت بالا بودن تراکم جمعیت و فقدان سیستم‌های بهداشتی و یا عدم رعایت پروتکل‌های بهداشتی از سوی زندانیان هستیم (حسینی و فولادی طوقی، ۱۳۸۹: ۶۷۷).

۲-۱-۳- آسیب‌های رفتاری و اخلاقی: در زندان‌ها به دلیل در تراکم بالای جمعیت، سپری کردن بیشتر اوقات از شبانه‌روز، زندانیان در سالن‌های دسته‌جمعی و دوری آن‌ها از کانون خانواده و حضور مجرمانی با انحرافات اخلاقی و جنسی شاهد انحرافات زندانیان به دلیل همنشینی طولانی‌مدت با این دسته از محکومان هستیم.

۲-۱-۴- آسیب‌های ناشی از ترک تحصیل: زندانیانی که معمولاً در گروه سنی نوجوان و جوان هستند به دلیل محکومیت از تحصیل بازمی‌مانند (خالوئی تفتی و آقاعباسی، ۱۴۰۰: ۱۰۵).

۲-۱-۵- از دست رفتن فرصت‌های شغلی: افراد محکوم به حبس از آنجا که باید دوران محکومیت را در زندان و به صورت حبس بگذرانند، شاهد از بین رفتن شغل و فرصت‌های

رسیدگی و صدور آرا و همچنین اجرای آرای صادره از محاکم در قالب محکومین به حبس است (حبیب‌زاده، ۱۳۹۶: ۷۲). این نظارت الکترونیکی از طریق ابزار و وسایل مختلفی امکان‌پذیر است. با توجه به حوزه‌های مختلف و حریم خصوصی، به کارگیری هر کدام از ابزارها الکترونیکی می‌تواند سبب ساز تهدیدات بالقوه‌ای برای نقض حریم خصوصی اشخاص باشد. این ابزارها را به سه دسته کلی تقسیم می‌گردد: ۱- جهت رهگیری اطلاعات اشخاص، مانند شنود مکالمات تلفنی با استفاده از وسایل الکترونیکی؛ ۲- ضبط صوت و تصویر اشخاص با وسایل الکترونیکی؛ ۳- برای تعیین محل و موقعیت مکانی شخص با وسایل الکترونیکی.

از میان گونه‌های ذکر شده، استفاده از ابزارهای نوع اول و دوم با هدف پیشگیری از وقوع جرم و کشف جرم قابلیت استفاده دارد و به نظر می‌رسد شنود شدن مکالمات، شایع‌ترین راهبرد برای استفاده از ابزارهای نوع اول و دوم است. باید خاطر نشان کرد که شنود مکالمات علاوه بر مفهوم سنتی آن، که معادل استراق سمع یا در اصل گوش‌فرادادن پنهانی به سخنان دیگری است، در دهه‌های اخیر با توسعه فناوری‌های ارتباطی توسعه روبرو فزونی یافته و شامل بسیاری از محتواهای در حال انتقال و حتی ذخیره‌سازی شده رایانه‌ای همچون پیامک‌ها و یا نامه‌های الکترونیکی می‌باشد، لذا در کاربرد اصطلاح شنود به این مصادیق قابل توجه است. از این رو مفهوم موسع از اصطلاح «شنود» در حقوق ایران ورود پیدا کرده و ماده ۴۸ از قانون جرایم رایانه‌ای در همین ارتباط مقرر داشته: «محتوای شنود در حال انتقال ارتباطات غیر عمومی در سیستم‌های رایانه‌ای و یا مخابراتی منطبق بر مقررات راجع به شنود مکالمات تلفنی است.»

تبصره: حق دسترسی به محتواهای ارتباطات غیر عمومی ذخیره‌سازی شده، همانند پست‌های الکترونیکی یا پیامک‌های در حکم شنود نیازمند رعایت مقررات مربوط به خود هستند (بهره‌مند، ۱۳۹۶: ۳۸۲).

در دهه‌های اخیر، کاربردهایی از نظارت الکترونیکی در زمینه‌های مبارزه با بزهکاری و کنترل بزهکاران ایجاد شده است، به صورتی که نظارت الکترونیکی همانند اختراع و ابداع

هستند. به عنوان نمونه بیش از نیمی از زندانیان در امریکا را مجرمین مواد مخدر تشکیل داده است و تحقیقات بیان می‌کند که محکومان زندانی به سبب ازدحام جمعیت در زندان با آسیب‌های فراوان و در نتیجه برای کثیری از زندانیان، بیان احساسات و رفتارهای طبیعی غیر ممکن می‌گردد (حبیبی درگاه، ۱۳۹۸: ۲۰۷).

۲-۱-۸- آثار اجرای مجازات زندان بر جامعه: ممکن است که زندان‌ها بخشی از پیامد اجتماعی مثبت را به همراه دارد، اما این نکته را باید در نظر گرفت که پیامدهای اجتماعی منفی زندان به مراتب بیشتر از پیامد مثبت آن خواهد بود. پیامد اولیه اجتماعی منفی مجازات زندان این است که این گونه مجازات‌ها با اصل شخصی بودن مجازات در تعارض می‌باشد، برای آن که زندان علاوه بر محکومان، همسر و خانواده و خویشاوندان نزدیک وی را نیز تحت تأثیرات منفی از بازخورد جامعه نسبت به آن‌ها قرار می‌دهد و پیامدهای ناهنجاری را برای آن‌ها ایجاد می‌کند. با این توضیح که خانواده علاوه بر آن که سرپرست خود را از دست می‌دهد، بلکه در این شرایط بار تحمل و تأمین هزینه‌های خانواده نیز بر دوش همسر زندانی به جهت پرداخت مخارج زندگی و حتی دیون متهم خواهد بود؛ دومین اثر منفی اجتماعی بر زندانی بار اقتصادی است که مجبور می‌شوند از هزینه‌های عمومی اقدام به پرداخت آن‌ها کنند، به خصوص در بخش‌های مربوط به پرداخت دیه، علاوه بر آن هزینه‌های نگهداری زندان‌ها از تأسیسات و حفظ و نگهداری اماکن زندان‌ها گرفته تا خورد و خوراک و سایر هزینه‌ها بار مالی سنگینی بر دوش جامعه خواهد نهاد که می‌بایست از محل مالیات‌ها پرداخت شود (غفاری الهی کاشانی، ۱۳۹۷: ۹۸).

۲-۲- چگونگی کنترل‌های الکترونیکی بر محکومین به حبس نظارت الکترونیکی ترکیبی از دو واژه «نظارت» و «الکترونیک» است که هریک از این دو واژه در عرف و لغت دارای مفاهیم و معانی خاص خود هستند، اما آنچه در این تحقیق به کار رفته، مفهوم اصطلاحی آن در سامانه‌های قضایی است. نظارت الکترونیک از نظر مفهومی دارای معنای خاصی است که شناخت انواع آن در بخش‌های مختلف

دستگاه فرستنده را به همراه داشته باشد. این در حال است که قانون گذار تأکید می‌کند برای اجرای این روش باید کرامت، تمامیت و زندگی خصوصی محکومان رعایت گردد (افشاری اردبیلی، ۱۳۹۹: ۳۶۹). به عنوان نمونه، متهم محکوم به زندان برای نظارت الکترونیکی در حقوق کیفری فرانسه، تحت نظارت قاضی اجرای مجازات‌های حوزه قضایی خود باید قرار گیرد و کنترل از راه دور بهره‌وران این روش، برعهده کارمندان اداره زندان خواهد بود، اما واحدهای پلیس یا ژاندارمری نیز ملزم هستند غیبت غیرعادی محکومان استفاده از این شیوه را شناسایی و به قاضی اجرای مجازات‌ها گزارش دهند، در صورتی که ممنوعیت‌ها یا الزامات مذکور رعایت نگردد و یا برای بدرفتاری آشکار یا محکومیت مجدد، قاضی اجرای مجازات‌ها در این روش می‌تواند، تصمیم اعمال نظارت الکترونیکی را لغو و محکوم را برای تحمل تمام یا قسمتی از مدت مجازاتی که برای سپری کردن تا روز اعمال نظارت الکترونیکی باقی مانده است، به زندان معرفی گردد. مدتی که این شخص تحت نظارت الکترونیکی قرار داشته باشد، در اجرای مجازات محاسبه خواهد شد (اسماعیلی، ۱۴۰۱: ۳۶).

در حقوق کیفری ایران، نظارت الکترونیکی مسبوق به سابقه نبوده و برای نخستین بار این تدبیر در قانون جدید مجازات اسلامی و قانون آیین دادرسی کیفری به تبعیت از حقوق فرانسه در نظر گرفته شده است. ماده ۶۲ قانون مجازات اسلامی مقرر داشته که: «دادگاه می‌تواند محکومان به حبس را با رضایت خودشان در محدوده مکانی معینی، تحت نظارت سامانه‌های الکترونیکی قرار دهد.» قانون گذار در قانون مجازات اسلامی در ذیل ماده ۶۲ جرایمی که دارای محکومیت‌های تعزیری و بازدارنده هستند - یعنی آن دسته از حبس‌های کمتر از پانزده سال - را مشمول این تدبیر قرار داده است و همانند قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه، رضایت محکومان به حبس را در اجرای این شیوه را ضروری دانسته است (الماسی، ۱۳۹۱: ۳۶). علت این امر را باید در انجام تکالیفی دانست که در صورت پذیرش این شیوه نظارت الکترونیکی بر اشخاص تحمیل شده است. این روش جدید وظایفی بیشتر از وظایف دوران زندان بر محکومان به حبس تحمیل می‌کند که برای اجرای این روش‌ها نیازمند رضایت اشخاص محکوم

برجسته کیفری پایان تا دهه ۱۹۸۰ بوده است، به همین دلیل افزون بر استفاده از فناوری‌ها در جهت اصلاح و تربیت و کاهش هزینه‌های زندان از لحظه شروع تا پایان اجرای آن در پایان اواخر ۱۹۸۰، نظارت‌های الکترونیکی به صنعت بزرگی تبدیل شد و نظارت هزاران مجرم هر روز از این رهگذر صورت می‌گرفته است (غنیان، ۱۳۸۷: ۸۴).

۲-۳- سازوکارهای اجرای برنامه‌های کنترل الکترونیکی برای محکومین به حبس

نظارت‌های الکترونیکی بیشتر برای مجرمان غیرخشن به اجرا درمی‌آید. از اینرو قبل از محکومیت متهم برای اجرای حکم زندان، مأمور تعلیق آزمایشی بررسی‌های لازم را برای مناسب بودن اجرای این برنامه برای محکوم برای استفاده از روش تعلیق به همراه نظارت الکترونیکی تصمیم‌گیری می‌گردد، اما اگر مجرم به دلیل ماهیت جرم، خطرناک ارزیابی بشود، در ابتدا زندانی شده و سپس اگر خطری برای جامعه نداشته باشد، مشمول برنامه‌های نظارت الکترونیکی خواهد بود، زیرا حفظ امنیت جامعه در درجه اول اهمیت قرار خواهد داشت (جوان و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۴۳).

در حقوق کیفری فرانسه، برای استفاده از نظارت الکترونیکی باید رضایت متهم را قبلاً کسب کرده باشند. به استناد ماده ۱۳۲-۲۶ قانون مجازات و ماده ۷-۲۲۳ قانون آیین دادرسی کیفری، سامانه‌های نظارت الکترونیکی هنگامی امکان اجرا پیدا می‌کنند که: «محکومیت باید در قالب یک یا چند مجازات سالب آزادی باشد که مدت کلی آن از یک سال تجاوز نکرده باشد و یا در مواقعی که برای محکومان، یک یا چند مجازات سالب آزادی که مدت کلی آن از یک سال تجاوز نمی‌کند برای محکومان به جهت تحمل مدت حبس باقی مانده باشد، در صورتی که محکوم برای انتفاع از آزادی مشروط پذیرفته شده باشد، به شکل آزمایشی، حداکثر تا یک سال تابع برنامه نظارت الکترونیکی قرار خواهد گرفت» (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۸: ۱۱۲). برای نظارت و کنترل اجرای این شیوه، روش‌هایی که اجازه بدهد حضور و غیاب محکوم از راه دور فقط در مکانی که توسط قاضی اجرای مجازات‌ها تعیین شده باشد، در یک بازه معین صورت پذیرد. برای اجرای این روش می‌توان شخص مورد نظر را قادر ساخت تا در تمام مدت اجرای برنامه نظارت الکترونیکی،

ابزار و تجهیزات الکترونیکی در بند «ث» نیز تجهیزات تعریف گردیده است، به موجب این بند تجهیزات مراقبت الکترونیکی است و به کلیه وسایل و لوازمی اطلاق می‌گردد که به منظور نظارت تحت سامانه‌های الکترونیکی به فرد تحت مراقبت یا در محدوده مراقبت نصب می‌شود. در ماده ۵ آیین‌نامه مذکور نیز آمده است: «سازمان مکلف است محدوده و ظرفیت مراقبت که از لحاظ فنی امکان مراقبت الکترونیکی در آن‌ها وجود دارد را از طریق سامانه به دادگستری‌های کل کشور اعلام نماید تا قضات دادگستری و سایر مراجع ذی‌ربط در آن محدوده اقدام به صدور قرار مراقبت الکترونیکی وفق مقررات قانونی کنند.» استفاده از نظارت الکترونیکی به جای مجازات حبس می‌تواند کاهش جمعیت زندانیان را رقم بزند و در نتیجه بودجه کمتری صرف هزینه‌های نگهداری به شیوه سنتی برای زندان‌ها ایجاد می‌گردد، زیرا خدمات ارائه‌شده در زندان‌های در زمینه‌های مختلف با توجه به جمعیت زیاد زندانیان در هزینه‌های نگهداری زندانیان شامل محل نگهداری، لباس، غذا، خدمات و سرویس‌های بهداشتی و حتی دستمزد کارکنان اداری و انتظامی خواهد بود، لذا هزینه‌های مراکز مراقبت از محکومان نیز بعد از خروج در این زمره قرار می‌گیرند، در صورتی که استفاده از شیوه‌های مجازات نظارت الکترونیک هزینه‌های مرتبط با محل نگهداری، لباس، غذا، خدمات جانبی را که استفاده از روش سنتی برعهده اداره‌های زندان می‌گذارد را دیگر متحمل نمی‌شوند (زاده‌حسین علیایی و احمدی، ۱۳۹۷: ۱۱۷).

۴- انواع ابزارها و فناوری نظارت الکترونیک و کنترل بر محکومین به حبس

انواع ابزارهای سیستم‌های سیگنال مداوم، سیستم‌های تماس برنامه‌ای، پاینده‌های الکترونیکی و در نهایت دستگاه‌های کنترل صحنه‌ای هستند (نظارت فعال). در قالب سیستم‌های تماس برنامه‌ای یکی از دستگاه‌های پرکاربرد در میان ابزارهای نظارت الکترونیکی دستگاه‌های هستند که تعیین حضور یک شخص در مکان معین را انجام می‌دهند، اما همه این ابزارها مشابه یکدیگر کار نمی‌کنند. درحقیقت، شاهد تنوع در فناوری‌های به‌کاررفته در این شیوه هستیم. سیستم‌های تماس برنامه‌ای شیوه‌های متنوعی را برای برقراری تماس و

هستیم. محکومان زندانی در روش نظارت الکترونیکی باید تابع تدابیر نظارتی یا الزامات خاصی باشند. حضور در موعد مقرری که مقام قضایی یا مددکار اجتماعی ناظر تعیین کند، ارائه‌دادن اطلاعات و اسناد و مدارکی که نظارت بر اجرای تعهدات محکومان را برای مددکار اجتماعی تسهیل کند و ...، از جمله سازوکارهای نظارتی و مراقبتی برای محکومان به حبس به‌شمار می‌رود. الزاماتی همچون الزام به یک فعالیت حرفه‌ای و حرفه‌آموزی آموزش‌دیدن شغلی حداکثر در مدت یک‌سال، الزام به اقامت یا عدم اقامت در مکان‌های معین حد اکثر برای مدت یک‌سال، برای اقدامات درمانی و یا ترک اعتیاد حداکثر به مدت یک‌سال و ... می‌تواند در قالب این الزامات قرار بگیرد (عبادی، ۱۳۸۵: ۱۸). ماده ۵۵۳ از آیین دادرسی کیفری به این امر اشاره دارد که: «در صورتی که قاضی اجرای احکام کیفری بتواند پس از بررسی گزارش‌های واصله شورای طبقه‌بندی زندان و همچنین نظریه مددکاران زندان، در معاونت اجرای احکام کیفری مبنی بر آن که انجام یک فعالیت شغلی یا حرفه‌ای، آموزشی و یا حرفه‌آموزی، در مشارکت برای تداوم زندگی خانوادگی و یا درمان پزشکی از سوی محکوم علیه در خارج از محیط زندان برای اصلاح او و یا جبران ضرر و زیان بزه‌دیده مؤثر واقع می‌گردد، پس از درخواست از سوی محکوم علیه، به شعبه صادرکننده حکم، پیشنهاد استفاده از طرح آزادی تحت نظارت سیستم‌های الکترونیکی را بدهد و یا مطابق تصمیم این دادگاه اقدامات مقتضی انجام پذیرد.» در این ماده قانونی، جرایمی که مشمول آزادی تحت نظارت الکترونیکی نیستند و با توجه به نوع جرایم در قانون مجازات اسلامی می‌توانند جهت استفاده از دستبند الکترونیکی، با ذکر قیدی در دادنامه توسط قاضی برای استفاده از این نوع دستبندها برای مجرم اقدام نمایند (خدابخشی، ۱۳۹۵: ۱۱۸). کاربرد دستبندهای الکترونیکی صرفاً در حوزه تعزیرات انجام پذیرفته و برای مجازات‌های مشمول حدود و قصاص مورد استفاده قرار نمی‌گیرد. در راستای اجرای قوانین مذکور و همچنین مواد ۲۵۲ و ۵۵۷ قانون آیین دادرسی کیفری آیین‌نامه‌ای تحت عنوان «آیین‌نامه اجرای مراقبت‌های الکترونیکی» در تاریخ ۱۳۹۷/۰۴/۱۱ به تصویب ریاست قوه قضاییه رسیده است، در بند «ب» ماده ۱ آیین‌نامه مذکور که تعاریف را آورده است، مراقبت الکترونیکی به صورت مستمر یا دوره‌ای، با استفاده از

شبانه، اخطار برقراری تماس به بزهکار داده می‌شود استفاده گردد. این اخطار برقراری تماس می‌تواند از طریق پیجر (فراخوان) یا توسط سایر دستگاه‌هایی که همراه شخص بزهکار است، برای او ارسال گردد. با برقراری تماس از سوی محکوم ابتدا بررسی می‌گردد که تماس حاصل شده با شماره تماس‌های ثبت‌شده در سامانه منطبق هست یا خیر و تماس‌های حاصل‌شده نیز به‌طور کامل ذخیره می‌گردد و در سامانه‌های هوشمند نیز با ابزارهایی از هويت صوتی تماس گیرنده را نیز معین می‌کنند (میرکریمی، ۱۳۸۷: ۲۷). از دیگر ابزار فناوری نظارت می‌توان به (سیستم نظارت منفعل) از طریق سیستم‌های سیگنال مداوم اشاره کرد. این دستگاه‌ها محکوم را ملزم به همراه داشتن یک دستگاه فرستنده می‌کند تا در هر دقیقه بتواند دو سیگنال یا بیشتر مخابره کند. دستگاه‌های سیگنال مداوم توسط یک تسمه محکم و ضد دستکاری به میچ دست یا ساق میچ پای فرد بزهکار بسته شده و در هر شرایطی باید توسط فرد بزهکار حمل گردد. همه کارخانه‌های سازنده تسمه‌های ضد دستکاری، مجهز به یک آژیر قوی در فرستنده‌های خود هستند که نشان از پیشرفت فناوری این دستگاه‌ها در تنوع دریافت سیگنال‌ها از سوی فرستنده دارند که امکان دستکاری این دستگاه‌ها را کاهش می‌دهد. تعیین نوع دستگاه براساس میزان خطرناکی بزهکار معین می‌شود. علاوه بر آن، بازدید دائم تسمه دستگاه نیز توسط مأموران، سبب خواهد شد دستکاری کمتری روی دستگاه توسط بزهکار انجام پذیرد. انجام چنین بازرسی‌هایی ضروری به نظر می‌رسد. با توسعه فناوری امروزه شاهد بسیاری از فرستنده‌هایی هستیم که در ابعاد خیلی کوچک و سبک تولید شده و وزن آن‌ها بین ۳۰ گرم تا حدود ۱۲۰ گرم متغیر است. همچنین باتوجه به شرکت سازنده این فرستنده‌ها، باتری‌های آن نیز عمری بین ۱ تا ۲ سال خواهند داشت و حتی تمامی نمونه‌های تولیدی به سنسور کاهش ولتاژ حساس بوده و سریع هشدارهای لازم برای تعویض باتری را به کاربران می‌دهند. همچنین دستگاه‌های با کاربری کنترل‌های گروهی که برای مراقبت و نظارت گروهی گاهی مؤسسات مراقبتی اقدام به استفاده از فناوری الکترونیکی را دارند. این فناوری‌ها می‌تواند برای نظارت‌هایی مانند مراقبت از دست‌های بزهکار در

تعیین موقعیت شخص بزهکار در منزل یا محلی برای فعالیت یا ترکیبی از موقعیت‌های مختلف مورد استفاده در این شیوه است. فناوری‌های مورد بهره‌برداری امکان دارد برای بزهکارانی که تحت کنترل خانگی هستند و یا می‌بایست محل اقامت آن‌ها حتماً در خانه باشد، مورد استفاده قرار گیرد یا برای بزهکارانی که نیاز نیست به‌صورت دائم در خانه اقامت داشته باشند و صرفاً در خانه نیستند، بلکه در اوقات مشخصی به خانه مراجعت دارند (مثلاً برای ساعات خواب)، اما اجازه رفت و آمد برای انجام فعالیت‌های شخصی خود را دارند، می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد (مؤذن‌زادگان و همکاران، ۱۳۹۴: ۹۷). بخش اساسی این سیستم‌ها در رایانه مرکزی قرار دارد، زیرا هم باید به تلفن‌ها پاسخ داده شود و هم باید بزهکاران در یک یا چند محل معین از تلفن استفاده کنند. تلفن‌ها می‌تواند براساس زمان‌بندی‌های معین‌شده و یا به‌شکل تصادفی و یا ترکیبی از هر دو روش برنامه زمان‌بندی و تصادفی مورد استفاده قرار گیرد. سیستم‌های تماس رایانه‌ای سیستم‌هایی با هوشمندی در برقراری ارتباطات تصادفی یا زمان‌بندی‌شده هستند که شخص بزهکار براساس برنامه زمان‌بندی‌شده یا تصادفی به برقراری ارتباط اقدام می‌کند. از بزهکار موظف است در مکانی که طبق برنامه تنظیم شده است برای تماس حاضر باشد و به تلفن‌ها پاسخ بدهد. به‌طور معمول تماس‌های تلفنی با منزل فرد بزهکار صورت می‌پذیرد تا اطمینان حاصل گردد که وی در زمان‌بندی‌های مقرر شده در منزل حضور دارد. تماس‌های تصادفی می‌توانند در هر وقت از شب یا روز صورت پذیرند، لذا برای اطمینان از حضور بزهکار در خانه در زمان‌های تعیین شده و نه صرفاً در زمانی که موظف است بر سر کار یا در محل معالجه یا سایر تعهدات خود حاضر باشد، صورت می‌پذیرد. تعدادی از سیستم‌های استفاده‌شده در این شیوه توانایی برقراری ارتباط تلفنی را با سایر موقعیت‌ها یا شماره تماس‌های پیچیده دارند. برای نمونه، جهت اطمینان از حضور متهم در محل کار خود، در ساعت کاری با محل کار وی تماس گرفته می‌شود و متهمان ملزم به پاسخگویی به این سیستم‌های تلفنی که از مرکز با آن‌ها مرتبط می‌شود، هستند. این تماس‌ها می‌تواند براساس برنامه زمان‌بندی‌شده قبلی و یا هنگامی که توسط رایانه در طول ساعات خواب

نتیجه‌گیری

برای تأمین دادرسی‌های الکترونیکی، مانند سایر ابعاد دولت الکترونیک، وجود زیرساخت‌های قانونی ضرورت دارد، لکن استفاده از روش‌های الکترونیکی در دادرسی‌ها با چالش‌هایی روبه‌روست که از جمله چالش‌ها می‌توان به ابلاغ الکترونیکی، تقابل جلسه دادرسی الکترونیکی با اصول پایه‌ای دادرسی عادلانه، نظیر اصل تناظر، تقابل و مواجهه و اقرار الکترونیکی اشاره کرد. اکنون در بسیاری از حوزه‌های قضایی یک قاعده تثبیت‌شده وجود دارد که ادله دارای منشأ رایانه به‌شکل یک نسخه چاپی رایانه‌ای، به‌عنوان دلیل در دادرسی قابل پذیرش است. با در نظر گرفتن اتکای عموم جوامع به امکانات الکترونیکی و به‌ویژه رایانه‌ها، اگر چنین ادله‌ای در موضوعات مطروحه در جریان دادرسی مورد پذیرش واقع نشود، با بحران مواجه خواهیم شد. در حال حاضر شاهد آن هستیم که حقوق سنتی برای دستیابی به ادله‌های حاصل از فناوری به‌دلیل مشکلاتی همچون دشواری در صحت ادله و انتساب آن به افراد، قابلیت تحریف اسناد، تخریب و یا تخدیش آن‌ها فرایند کشف و اثبات ادله‌ها را با چالش جدید روبه‌رو ساخته است. این چالش به‌دلیل نبود تضمین امنیت، اعتبار و اصالت داده‌ها که منبع اصلی استنادپذیری در ادله‌های الکترونیک هستند، متصور شده و صرفاً با تکنولوژی‌های جدید قادر به مرتع کردن چنین چالش‌هایی هستیم. در حقوق ایران توجه به کاربرد فناوری در شیوه‌های کنترل و مراقبت محکومین و افزایش احکام مبتنی بر اجرای با شیوه‌های فناوری مورد نظر قانون‌گذار بوده است. برای نمونه در قانون تجارت الکترونیک مصوب ۱۳۸۲ به‌کاربردن روش‌های ایمن برای تطبیق صحت داده‌های ثبت شده و پیشگیری از هرگونه خطا یا تغییری در تبادل داده‌ها و همچنین ذخیره‌سازی محتواها تأکید شده است، ضمن این‌که در ماده ۱۴ همین قانون اثبات داده‌ها را زمانی دارای ارزش به‌عنوان ادله دانسته که از طرق مطمئن ایجاد و نگهداری شده باشند. قانون جرایم رایانه نیز در ماده ۴۰ به بحث توقیف داده‌ها با تدابیر امنیتی پرداخته و در آیین نامه خود نیز در مفاد ۱، ۵ و ۳۸ به استنادپذیری ادله‌های الکترونیک و پذیرش آن‌ها تأکید کرده، همچنین در ماده ۶۵۶ از قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ نیز قانون‌گذار به

گزارش‌گیری‌های روزانه یا کنترل و مراقبت از بزهکاران در یک مکان با سکونت گروهی، مورد استفاده قرار گیرد. برای این منظور هر محکوم زندانی در گروه، بر مچ دست یا پای خود فرستنده‌ای را می‌بندد و درنهایت همه فرستنده‌ها به‌وسیله یک دستگاه کنترل گروهی که بسیار شبیه به دستگاه کنترل میدانی است، توسط ناظران و مأموران کنترل می‌گردد. دستگاه‌های کنترل گروهی اگر به هر دلیلی قطع شوند یا توسط بزهکاران دستکاری شود و یا به‌عنوان نمونه خارج‌شدن آنان از برد دستگاه، پیامی ویژه به مرکز کنترل مخابره می‌گردد که اطلاعات بعدی آن توسط دستگاه کنترل گروهی دریافت شده و برای تفسیر داده‌ها و تهیه گزارش از همان اطلاعات ذخیره‌شده استفاده می‌گردد (محمدنسل، ۱۳۸۴). دستگاه‌های کنترل‌کننده صحنه‌ای از دیگر ابزارهای کنترل هستند. این دستگاه‌های دارای میدانی با ردیاب در قالب شکل دیگری از فناوری سیگنال مداوم هستند که به‌عنوان مأمور تعلیق مراقبت یا آزادی مشروط یا سایر احکام اجرایی توسط نفر حمل شده و یا روی وسیله نقلیه نصب می‌گردد که معمولاً دارای یک آنتن سقفی جهت کنترل سیگنال‌ها است. دستگاه باید سیگنال‌های دستگاه فرستنده‌ای را که بر روی مچ دست یا پای بزهکار نصب‌شده از شعاع ۶۰ تا ۲۴۰ متری - و گاهی براساس موقعیت محلی و آنتن‌های به‌کار رفته تا بیش از ۳۰۰ متری - دریافت کنند. این دستگاه مجهز به فناوری هستند که وضعیت تسمه و دستگاه فرستنده را با توجه به مچ دست یا پای بزهکار کنترل می‌کنند. مأموران نیز قادر هستند مراقبت‌های صورت‌دوربودن از دستگاه نیز کنترل نمایند. این دستگاه‌ها، حتی برای کنترل بزهکاران محصل در مدرسه‌ها و یا اشتغال در اماکن تولیدی و حضور در سایر اماکن عمومی یا خصوصی نیز به‌کار می‌روند. علاوه‌بر آن، دستگاه‌های کنترل صحنه‌ای قادر هستند به مأموران بخش مراقبت هشدار بدهند که محکوم در محلی غیرتعریف‌شده در سیستم حضور دارد. بسیاری از این‌گونه دستگاه‌های کنترل میدانی امواج فرستنده‌ای را که دریافت کرده‌اند را تشخیص داده که قابلیت این سیستم را نشان می‌دهد. در حال حاضر در کشور ما تنها پابند الکترونیک مورد استفاده قرار گرفته است (غفاری الهی کاشانی، ۱۳۹۷: ۱۱۲).

- الماسی، نجات‌علی و حبیبی درگاه، بهنام (۱۳۹۱). «درآمدی بر کیفیت دادرسی در فرآیند دادرسی کارآمد». فصلنامه علمی پژوهشی دیدگاه‌های قضایی، ۱(۵۷): ۲۳۶-۲۵۴.

- بهره‌مند، حمید (۱۳۹۶). «سیاست حبس‌زدایی در نظام تقنینی جمهوری اسلامی ایران». نشریه راهبرد، ۲۶(۸۲): ۳۸۲-۳۵۷.

- تدین، عباس (۱۳۸۷). «نظارت الکترونیک: گامی به سوی جایگزین زندان». مجله حقوقی دادگستری، ۷۲: ۵۲-۶۶.

- جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۸۸). ترمینولوژی حقوق. چاپ اول، تهران: انتشارات گنج دانش.

- جوان، صدیقه؛ شهبازی‌نیا، مرتضی و غمامی، مجید (۱۳۹۶). «فناوری اطلاعات و ارتباطات و عدالت قضایی». فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی، ۷۹: ۱۲۱-۱۴۸.

- حبیب‌زاده، طاهر (۱۳۹۰). دادگاه صالح و قانون حاکم در بستر قراردادهای الکترونیک. تهران: انتشارات مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

- حبیب‌زاده، طاهر (۱۳۹۶). حقوق فناوری اطلاعات: ادله الکترونیکی، اسناد الکترونیکی و امضای الکترونیکی. چاپ اول، تهران: انتشارات میزان.

- حبیبی درگاه، بهنام (۱۳۹۸). «کارکرد تحلیل اقتصادی حقوق در نظام دادرسی مدنی». مقاله علمی پژوهشی حقوق، دانشگاه اصفهان، ۶(۳): ۲۰۷-۲۱۸.

- حسین‌زاده، محمد؛ جاهد، محمدعلی و قلی‌پور، امیرعلی (۱۳۹۶). «نظارت الکترونیکی بر مجرمین حرفه‌ای و سابقه‌دار: مطالعه تطبیقی ایران و فرانسه». نشریه کارآگاه، ۴۰: ۱۰۷-۱۲۶.

این مهم پرداخته و استفاده از ابزارهایی را که دارای ضریب ایمنی بالایی باشند، برای احراز هویت و احراز اصالت ضروری دانسته است. نتایج نشان می‌دهد در حقوق ایران برای استفاده از ادله‌های الکترونیک شرط ایمن‌سازی مد نظر قانون‌گذار است که تا امروز به جزء در مواردی هنوز به‌طور گسترده شیوه‌های نوین فناوری در حقوق به‌کارگرفته نشده است.

پیشنهاد می‌شود قوای قضاییه و مجریه با در نظر گرفتن تمامی خدمات دولت الکترونیک، قواعد و اصول احراز هویت با روش‌های مختلف، از جمله بیومتریک را به‌گونه‌ای تعیین نمایند که مردم بدون نیاز به در اختیار داشتن ابزاری بتوانند از آن استفاده نمایند. جهت تسهیل در امور مردم و دولت، این احراز هویت باید یک‌بار و به‌صورت مشترک انجام پذیرد که اشخاص بتوانند از آن در تمامی امور خود برای دولت الکترونیک بهره‌مند گردند.

ملاحظات اخلاقی: در این پژوهش تمامی ملاحظات اخلاقی رعایت گردیده است.

تعارض منافع: نگارش این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

سهم نویسندگان: در این پژوهش، نویسنده دوم به‌عنوان نویسنده اصلی و مسؤول است.

تشکر و قدردانی: ابزار نشده است.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین مالی انجام گرفته است.

منابع و مأخذ

الف. منابع فارسی

- اسماعیلی، احمد (۱۴۰۱). «بررسی فقهی - حقوقی جرم اختلال در نظم اقتصادی با تأکید بر افساد فی الارض». فقه جزای تطبیقی، ۲(۲): ۲۷-۳۶.

- افشاری اردبیلی، سمیرا (۱۳۹۹). «جایگاه علم قاضی در ادله اثبات الکترونیک در نظام دادرسی کیفری». پژوهش‌های حقوقی قانون‌یار، ۴(۴): ۳۶۹-۳۸۹.

- حسینی، میرزاحسن و فولادی طوقی، مهدی (۱۳۸۹). «بررسی موانع و محدودیت‌های اجرای نظارت الکترونیکی». پژوهش‌های مدیریت/انتظامی، ۵(۴): ۶۷۷-۷۰۶.
- خالوئی تفتی، سیدسجاد و آقاعباسی، رضا (۱۴۰۰). «اهمیت و نقش دادرسی الکترونیک در رسیدگی‌های قضایی». پژوهش و علوم مطالعات اسلامی، ۱۲(۲۸): ۱۰۵-۱۱۸.
- خدابخشی، عبدالله (۱۳۹۵). «موانع اقتصادی حق دادخواهی در مرجع داور». دوفصلنامه دانشنامه حقوق اقتصادی (دانش و توسعه سابق)، ۲۳(۹): ۷۱-۸۳.
- خزایی، منوچهر (۱۳۷۶). «بررسی نظری و عملی تسریع آیین دادرسی کیفری». مجله تحقیقات حقوقی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۱۲۳(۱): ۱۲۱-۱۲۸.
- رحمانیان، سعید (۱۳۹۰). مطالعه تطبیقی نظارت الکترونیکی در حقوق کیفری و ایالات متحده آمریکا. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق دانشگاه امام صادق (ع).
- رستگار، عصمت (۱۳۹۹). «چالش‌های حقوق شهروندی در دادرسی الکترونیک با نگاهی به جایگاه آن در فقه شیعه». مطالعات تطبیقی حقوق شهروندی، ۱(۱): ۳۴-۴۴.
- رهبری، ابراهیم (۱۳۹۵). حقوق انتقال فناوری. چاپ اول، تهران: انتشارات مجد.
- زاده‌حسین علیایی، زهرا و احمدی، احمد (۱۳۹۷). «دادرسی الکترونیک در حقوق ایران: اهداف، مبانی و ویژگی‌ها». تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری، ۱۴(۳۵): ۱۱۷-۱۳۶.
- زبیر، اورلیش (۱۳۸۳). جرایم رایانه‌ای. ترجمه محمدعلی نوری، چاپ اول، تهران: انتشارات گنج دانش.
- شهبازی‌نیا، مرتضی؛ غمامی، مجید و جوان، صدیقه (۱۳۹۶). «فناوری اطلاعات و ارتباطات و عدالت قضایی». دیدگاه‌های حقوق قضایی، ۲۲(۷۹): ۱۲۱-۱۴۸.
- عالی‌پور، حسن (۱۳۹۵). حقوق کیفری فناوری اطلاعات. تهران: انتشارات معاونت حقوقی و توسعه قضایی قوه قضاییه.
- عبادی، محمداسماعیل (۱۳۸۵). «علل اطاله دادرسی و راهکارهای جلوگیری از آن». فصلنامه قضاوت، ۱۲(۳۷): ۲-۱۸.
- عشق‌پور، منصور و اکبرپور، نعمت‌الله (۱۳۹۵). «جایگاه دادرسی الکترونیک در حقوق ایران». مطالعات علوم اجتماعی، ۲(۳): ۲۱-۲۸.
- عشقی‌نژاد، رسول (۱۳۹۰). آسیب‌شناسی عوامل مؤثر در کارآمدی سیستم قضایی ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تهران.
- علی‌اکبری، سمیه (۱۳۹۶). بررسی نظام حقوقی حمایت از فناوری‌های نو در ایران. چاپ اول، تهران: انتشارات قانون‌یار.
- غفاری‌الهی کاشانی، نجمه (۱۳۹۷). «صلاحیت دادگاه‌های ایران نسبت به جرایم ارتكابی در فضای سایبری». پژوهش‌های حقوقی، ۱۷(۳۴): ۹۸-۱۱۲.
- غنیان، مهدیه (۱۳۸۷). بررسی میزان تعاملی بودن سایت دادگستری ایران. چاپ اول، ایلام: انتشارات دادگستری ایلام.
- محمدنسل، غلامرضا (۱۳۸۴). «نظارت الکترونیک بر بزهکاران». نشریه دانش انتظامی، ۷(۱): ۱۱۹-۱۵۳.
- مؤذن‌زادگان، حسن‌علی؛ سلیمان دهکردی، الهام و یوسفی، مهشید (۱۳۹۴). «حفظ صحت و استنادپذیری ادله

الکترونیک با استفاده از بیومتریک و رمزنگاری». بدون نام مجله، ۴(۱۲): ۶۹-۹۷.

- میرکریمی، سید (۱۳۸۷). «تدابیر نظارتی بر محکومین به مجازات‌های سالب و محدودکننده آزادی». بدون نام مجله، ۴(۱۲): ۲۷-۳۲.

ب. منابع انگلیسی

- Jallavi, F. et al (2014). "Review of the protection of working children in Iran's legal system and with a look at international documents". *Work and Community Monthly*, 24(74): 32-42.

- Zakli, A (2018). "Examination of the capacity of the International Criminal Court to deal with the crime of human trafficking". *Law and Politics Research*, 11(26): 55-65.